MĂNĂSTIREA
AGAPIA

EDITURA
MERIDIANE

PETRE LUPAN

MĂNĂSTIREA AGAPIA

ediția a II-a

EDITURA MERIDIANE
BUCUREȘTI, 1969

Înspre ţinuturile Neamţului se îndreaptă şi astăzi, ca şi cu ani în urmă, sute şi sute de călători: unii voiesc să le afle măreţia cîntată cu atîta pasiune de Calistrat Hogaş, iar alţii să se oprească, mai îndelung, la vestitele monumente pe care le adăpostesc: cetatea şi mănăstirea Neamţ, Agapia, Secu, Sihăstria şi Sihla, Văratec etc., zidiri mai vechi sau mai noi, toate purtînd ecoul unei istorii ce se măsoară în veacuri.

La mănăstirea Agapia se poate ajunge venind de la Piatra-Neamţ, pe la mănăstirea Văratec, iar de aici, peste culme, drum de aproape o oră. Cea mai frecventată cale spre Agapia este însă aceea care porneşte din Tg. Neamţ şi măsoară cca 11 km. Din şoseaua asfaltată, care leagă Tg. Neamţ de Piatra-Neamţ, după 5 km de la plecare se desprinde, în dreapta, drumul care, străbătînd satul Agapia în însoţirea pîrîului cu acelaşi nume, duce la mănăstire. «Între zidurile codrilor, e apărată Agapia . . . În dreapta, în stînga, în fund, aceeaşi perdea a milioanelor de ace întunecate, care nu suspină, nu freamătă, nu cheamă, ci se mişcă numai de un tremur uşor — pădure vie cu înfăţişarea morţii, ca zeii cari, pogorîndu-se pe pămînt, iau faţa oamenilor, dar nu simt, nu zîmbesc şi au glasuri care vin din alte lumi. » [1]

Dinspre nord, mănăstirea este străjuită de « Muncelu cu flori », iar la apus şi spre sud, culmile sînt acoperite cu păduri de brazi. Cea dinspre sud este străbătută de cărări ce duc în mai multe direcţii; să zăbovim pe creştetul ei, « . . . în fermecătoarea privelişte de la ,,Ciungi'', de unde vezi jos mănăstirea Văratecului, în dreapta băile Bălţăteşti, în stînga Cetatea şi Tîrgul Neamţului, în faţă larga, nemărginita vale a Moldovei » [2].

---

[1] N. Iorga, *Pagini alese*, vol. I, Bucureşti, 1965, p. 135.
[2] A. Vlahuţă, *România pitorească*, Bucureşti, 1963, p. 162.

Cu biserica zidită de hatmanul Gavril spre mijlocul secolului al XVII-lea, dar cu o istorie plină de zbucium şi frămîntări, din care nu lipsesc momentele dramatice, mănăstirea Agapia se înscrie între acele monumente care, fiecare în felul său, evocă o pagină din trecutul Moldovei.

Pe aceste meleaguri apărate din trei părţi de zidurile naturale ale înălţimilor împădurite, istoria mănăstirii a prins să fie urzită cu mult înainte de mijlocul veacului al XVII-lea, cînd a fost ridicată biserica hatmanului Gavril.

Pe drumul în pantă ce duce spre mănăstirea Secu, la cca 2 km de Agapia din Vale, se află o ctitorie mai veche, Agapia din Deal. Şi începuturile mănăstirii Agapia sînt legate de aşezarea din urmă.

Cei mai mulţi dintre cercetători consideră că prima biserică din piatră a fost ctitorită de Petru Rareş şi soţia sa Elena, între anii 1527—1538, sau 1541—1546.

Dacă însă ar fi să dăm crezare tradiţiei locale, istoria lăcaşului începe cel puţin cu două veacuri înainte de prima ctitorie voievodală, biserica lui Petru Rareş şi a Doamnei Elena. Se spune astfel că, în secolul al XIV-lea, s-ar fi ridicat un schit modest, din lemn.

Potrivit aceleiaşi tradiţii, prima aşezare monahală ar fi fost situată în « Livada părinţilor »,mai sus de actuala Agapia din Deal. Distrusă de o avalanşă, ea ar fi fost refăcută. Pustiită, a căzut în ruină şi a fost mutată mai spre vale, în poiana lui Eufrosin. La sfîrşitul secolului al XIV-lea sau începutul celui următor, ar fi fost din nou mutată mai în vale, pe locul unde se află astăzi Agapia din Deal.

Începînd cu secolul al XV-lea, Agapia din Deal este pomenită în «hotarnica » de la Ilieş Vodă (1437) şi trecută în lista mănăstirilor din timpul domniei lui Ştefan cel Mare (păstrată la mănăstirea Neamţ), cînd avea 15—20 călugări. Alte două documente, unul din 12 iulie 1464 şi celălalt din 1498, vorbesc despre neînţelegerile dintre mănăstirea Agapia şi Cetatea Neamţului şi, respectiv, mănăstirea Secu (lăcaşul care a precedat actualul monument, ctitoria lui Nestor Ureche, secolul al XVII-lea), astfel că, după toate probabilităţile, Agapia din Deal a existat înainte de a fi fost consemnată în documente.

Această aşezare era desigur modestă, cu o biserică din lemn, de proporţii reduse, care, cu vremea, a ajuns în ruină. În această stare vor fi găsit-o Petru Rareş şi Doamna Elena, pe care pomelnicul mănăstirii îi revendică drept primii ctitori de origine domnească. Ei au zidit o biserică nouă.

În 1569, mănăstirea Agapia din Deal a fost înzestrată cu moşia Graşi, de pe apa Neamţ, de către Bogdan Lăpuşneanul (1568—1572) şi soţia sa Maria. Zidirea lui Rareş şi a Doamnei Elena ajungînd să se ruineze, va fi înlocuită cu una nouă de către

1. Agapia din Deal — biserica

Petru Șchiopul (1574—1579 și 1582—1591), în a doua sa domnie, și soția sa Ruxandra.

Biserica ridicată de Petru Șchiopul a stat martoră anului 1600, an plin de făgăduinți pentru poporul român, cînd temerarul Mihai Vodă Viteazul reușește să unească cele trei țări române. În timp ce viteazul voievod ocupase și tronul Moldovei, proclamîndu-se domn al Țării Românești, al Ardealului și a toată țara Moldovei, oșteni de ai săi au ajuns pînă la Agapia din Deal, după cum se arată într-un document din 1604, dat de Ieremia Movilă (1595—1600 și 1600—1606) lui Nicanor, fostul mitropolit al Moldovei, iar în urmă stareț la Agapia: « Iar părintele Nicanul și cu monahii de la Agapia au dat seamă sub blestem, cum a pierit (acel uric) din cauza cătanelor cînd au venit cu Mihai voievod asupra țării domniei sale »[1].

Înzestrată de ctitorii săi cu moșii, livezi, vii etc., mănăstirea reușise să-și creeze o gospodărie mare a cărei dezvoltare era însă stingherită de platoul înalt și greu accesibil. De aceea, toate anexele gospodărești au fost mutate, la începutul secolului al XVII-lea, pe locul unde se află astăzi Agapia din Vale, unde s-a ridicat și o biserică din lemn.

Ctitoria lui Petru Șchiopul de la Agapia din Deal, reparată în două rînduri, se va dărîma în cele din urmă. La 1680, pe locul acestei biserici a fost ridicată o alta, din lemn, de către Anastasia, soția lui Duca Vodă; ctitorul și data construirii bisericii le aflăm din pisania așezată astăzi pe turnul-clopotniță: « Această sfîntă biserică cu hramul Schimbarea la față, s-a făcut în zilele lui Duca Voevod de Anastasia doamna, vleat 7188 (1680) luna august 14».

Tot la 1680 au fost construite un rînd de chilii și trapeza cu beciuri din piatră. Zidirea Anastasiei, cu reparații în 1716 și 1793, va dura pînă la 1820, cînd va fi complet refăcută, tot din lemn. Cu înfățișarea-i din urmă, ea va viețui doar un an: în 1821 a fost mistuită de un puternic incendiu. Pînă la 1832 totul a fost refăcut: biserica, chiliile și construcțiile gospodărești. Din nou ruinată, biserica a fost reclădită la 1873, cînd va dura doar zece ani, iar în 1891 a fost zidit paraclisul care există și astăzi.

O dată cu mutarea, mai în vale, a principalelor anexe gospodărești, Agapia din Deal a început să-și piardă din importanță, ajungînd în cele din urmă un schit.

Micul schit, reparat și pictat, plasat într-un complex monastic cu case țărănești, atrage și acum atenția vizitatorului prin pitorescul așezării.

---

[1] *Documente privind istoria României*, A. Moldova, veacul XVII, vol. I, p. 184.

2. Piatra lui Aron

3. Pisania bisericii

În drumul de la Agapia Veche (din Deal) spre Agapia din Vale, cam la jumătatea distanței, se află Piatra lui Aron, în legătură cu care circulă mai multe legende, toate pomenind de Aron Vodă (1591—1592 și 1592—1595). Una dintre ele arată că, în timp ce era stareț aici, Nicanor — fostul mitropolit al Moldovei — avea ca elev pe nepotul său, tînărul Aron. De la o vreme, acesta lipsea mereu de la mănăstire, mai ales noaptea. O dată, spre miezul nopții, a fost surprins de unchiul său întorcîndu-se de la Filioara (unde se afla un schit de maici) și a fost pedepsit pe locul unde este situată, astăzi, piatra care-i poartă numele. Tînărul, jignit adînc, a fugit de la mănăstire și n-a mai revenit prin aceste locuri decît după ce a devenit domn al Moldovei.

Şi atunci, se spune, ar fi făcut multe daruri mănăstirii, le-a reînnoit pe cele ale predecesorilor, iar în locul unde a fost pedepsit de bătrînul prelat, a pus o piatră cu inscripţia (azi dispărută) care relata întîmplarea din tinereţe.

La Agapia din Vale, biserica din lemn, ridicată la începutul secolului al XVII-lea, era ameninţată cu ruinarea cînd a fost înlocuită cu o alta, din piatră, care există şi astăzi. Ctitorii noii biserici sînt hatmanul Gavril, fratele lui Vasile Lupu, şi soţia sa Liliana.

Lucrările au început în 1642, sub conducerea, zice-se, a arhitectului Ionaşcu de la curtea lui Vasile Lupu, şi au durat doi ani, după cum reiese din pisania bisericii: « ... Iată eu Gavril Hatman şi doamna Liliana, făcut-am şi zidit-am această mănăstire Agapia din nou, în zilele... Domnului Vasile Lupu Voevod. Şi s-au început zidirea în anul 7150 (1642) octombrie în 16 zile şi s-a săvîrşit în 7152 (1644) septembrie în 3 zile... »

Mănăstirea Agapia, înzestrată cu mari averi şi odoare valoroase, a atras în nenumărate rînduri pe năvălitorii străini care au prădat-o şi, uneori, au incendiat-o. Pe aici au trecut, lăsînd urme adînci şi dureroase, tătarii (1671—1672), turcii (1673), polonezii (1680); între 1689—1693 din nou polonezii, de data aceasta sub comanda lui Sobieski. Ion Neculce povesteşte că Sobieski a intrat în Moldova în al şaselea an al domniei lui Constantin Cantemir, iar la întoarcere a lăsat oaste la cetatea Neamţ, Suceava şi Cîmpulung, la mănăstirile Secu, Zamca, Agapia şi Hangu. Faptul că şi la Agapia a fost lăsată o garnizoană ne face să presupunem că, în acea vreme, mănăstirea avea ziduri fortificate.

În 1821 aflăm că mănăstirea a fost din nou prădată, devastată şi apoi incendiată de către turci. Foarte puţine dintre odoarele mănăstirii au putut fi salvate atunci, fiind evacuate în munţi. Despre acest dezastru vorbeşte inscripţia de pe faţada nordică a bisericii: « Această sfîntă mănăstire a pătimit primejdii cu arderea focului atît înlăuntru cît şi afară despre turci la tulburarea ce s-a urmat în anul 1821 la septembrie 6 zile, atît chiliile înlăuntru cît şi afară din prejur... »

Reparaţiilor efectuate în 1823, doi ani după dezastrul provocat de turci, le-a urmat refacerea radicală din anii 1858—1862, cînd biserica a fost pictată în interior de Nicolae Grigorescu.

4. Corpul chiliilor — vedere parţială

5. Cerdacul chiliilor — vedere parţială

Cu prilejul acestor refaceri, biserica a suferit unele modificări care i-au schimbat mult chipul iniţial. Atunci au fost lărgite ferestrele, s-au construit proscomidia şi diaconiconul, a fost desfiinţat zidul despărţitor între naos şi pronaos şi cel dintre pridvor şi pronaos. De asemenea a fost adăugat un al doilea pridvor, iar mobilierul a fost înnoit cu piese lucrate în ţară, la Viena sau Paris.

În vara anului 1903, mănăstirea a căzut pradă unui alt incendiu, la fel de distrugător ca şi cel din 1821. Au ars atunci clopotniţa şi corpul chiliilor, iar biserica şi-a pierdut turlele. Pictura bisericii n-a avut prea mult de suferit, fiind doar afumată.

Efectuîndu-se lucrările de reparaţii, impuse de acest din urmă « dezastru », a fost respectată, în cea mai mare parte, înfăţişarea ansamblului.

Pe sub turnul-clopotniţă, situat în mijlocul laturii de est a incintei — intrarea principală în mănăstire — se pătrunde într-o curte pătrată, cu o suprafaţă de cca 4000 m ^{2}. Biserica este situată în centrul curţii. O intrare secundară se găseşte pe latura sudică, pe sub un paraclis ridicat la 1847, iar o alta, tot secundară, este situată pe latura de nord a incintei.

Corpul chiliilor, cu două etaje, sprijinite pe coloane zvelte, cu cerdac şi streaşina largă, aminteşte de arhitectura populară românească. Aici sînt adăpostite stăreţia, arhondaricul, sălile în care este expusă colecţia de obiecte cu valoare istorică şi artistică a mănăstirii, biblioteca, atelierul, trapeza etc.

Biserica, principalul monument de la Agapia, zidită către mijlocul secolului al XVII-lea, a fost refăcută însă de atîtea ori, încît a ajuns pînă la noi mult transformată. Este probabil că, prin elementele arhitecturale esenţiale, s-a inclus în seria bisericilor caracteristice acelei epoci (Galata, Dragomirna, Trei Ierarhi etc.).

Biserica, de plan treflat, este împărţită potrivit tradiţiei în pridvor, pronaos, naos şi altar.

Pridvorul, prin care se face intrarea în biserică, adăugat cu ocazia refacerilor din 1823, are două ferestre dispuse în faţada de vest şi cîte o intrare înspre sud şi înspre nord. De proporţii reduse, deasupra, într-un al doilea nivel, are o încăpere pentru cor.

Vechiul pridvor, astăzi înglobat în pronaos, este boltit cu două mici calote sferice, despărţite de un arc situat în axul longitudinal al bisericii. Este luminat de cele două ferestre dispuse la nord şi la sud. Zidul despărţitor dintre vechiul pridvor şi pronaos a fost înlocuit, la refacerea din 1823, cu trei arce, dintre care cel central este uşor supraînălţat, toate trei descărcîndu-se pe două rînduri de coloane gemene, de factură dorică.

Pronaosul, cu două ferestre dispuse la fel ca cele din fostul pridvor, se termină în partea superioară cu o calotă sferică, susţinută de patru arce înguste. Zidul prin care se realiza despărţirea pronaosului de naos a fost desfiinţat tot la 1823. Se poate ca acest zid să fi fost prevăzut fie cu trei arce ca la biserica mănăstirii Galata, unde acest sistem apare pentru prima dată în Moldova, fiind apoi preluat la biserica Trei Ierarhi, la cea de la Cetăţuia etc., fie cu o singură deschidere ca la alte biserici din veacul al XVII-lea.

6. Biserica Agapiei din Vale — vedere dinspre sud-est

Naosul este boltit după cunoscutul sistem moldovenesc, sistem generalizat încă în epoca lui Ştefan cel Mare: obişnuitele patru arce mari (dublouri) alcătuiesc un pătrat, pe care se sprijină, prin intermediul altor patru arce, piezişe, turla zveltă, cu calotă sferică în partea ei superioară. Înspre sud şi nord, naosul este lărgit de cele două abside laterale. Zidul acestora din urmă este neobişnuit de îngroşat, astfel încît ele apar în interior ca două nişe scunde, abia sugerate, străpunse în ax de cîte o fereastră largă.

Naosul se continuă spre est cu absida altarului, de care îl desparte tîmpla de lemn bogat sculptată şi pictată la 1858. Proscomidia şi diaconiconul se deschid spre nord şi sud, în pereţii laterali ai altarului.

Amvonul, alipit peretelui dinspre nord al naosului, la care se ajunge pe o scară îngustă, a fost executat cu prilejul refacerilor din 1858—1862. Tot de atunci datează pardoseala, stranele, policandrul mare (comandat la Viena), candelele de la icoanele împărăteşti (lucrate la Paris) şi celelalte obiecte de împodobire.

Modificările aduse exteriorului bisericii sînt de asemenea evidente. Se pare că numai turla şi poate soclul să fi recăpătat, cu ocazia refacerii, înfăţişarea iniţială.

Cu prilejul refacerilor din 1823, faţadele bisericii au căpătat o decoraţie foarte puţin reliefată, de un eclectism specific secolului al XIX-lea. Aceasta cuprinde, între altele, elemente de factură neoclasică, obişnuite monumentelor din secolul al XVII-lea (Golia) sau de mai tîrziu (biserica Frumoasa din Iaşi şi altele): arcade oarbe cu arhivoltele decorate, sprijinite pe pilaştri corintici, apareiaj în tencuială; pe faţada vestică a bisericii, încadrată de doi pilaştri corintici neobişnuit de înalţi, decoraţia cuprinde un fronton marcat de şirul unor mici arcaturi sub care se află, în ax, o rozetă subliniată de o arcadă oarbă.

Acest sistem de decoraţie era un atribut al arhitecturii civile din Moldova în secolul al XIX-lea. Alte monumente restaurate în aceeaşi vreme (biserica mănăstirii Neamţ etc.) au primit, potrivit gustului eclectic al epocii, asemenea elemente decorative.

Ferestrele, lărgite tot la începutul secolului trecut, au chenare de aceeaşi factură neoclasică.

7. Chenar de fereastră de pe faţada sudică a bisericii

8. « Cina cea de taină » (catapeteasmă)

Absidele laterale au fost flancate inițial de cîte doi contraforți, din care azi se mai păstrează doar cei dinspre vest. Contraforții dinspre est au fost desființați în 1823, cînd s-au construit diaconiconul și proscomidia.

Turla, ridicată pe o bază de secțiune octogonală, cu cîte trei ocnițe pe fiecare latură, este și ea de plan octogonal și are cîte două rînduri de firide geminate suprapuse și patru ferestre mici în axă care alternează cu contraforții mici în diagonale. Este tipul clasic al turlelor moldovenești din a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Dintre celelalte clădiri ale mănăstirii, doar turnul-clopotniță, situat pe latura răsăriteană a incintei, se pare că mai păstrează, cel puțin în partea inferioară, zidăria originară.

În afara incintei mănăstirești se mai află două biserici: Adormirea Maicii Domnului și Bogoslovul. Amîndouă de proporții modeste, ele sînt construite din lemn. Prima este « Bolnița » și nu i se cunoaște vechimea. Se știe doar, din sinodicul mănăstirii, că a fost sfințită de mitropolitul Sofronie Miclescu la 14 iulie 1854.

9. « În grădina Ghetsemani ». Detaliu (arcul despărțitor dintre naos și pronaos)

Biserica Bogoslovul, o capelă cimitireală, se presupune că a fost ridicată pe locul unui schit construit pe la 1600. Incendiată de turci la 1821, ea a fost refăcută în timpul domniei lui Mihai Şuţu (1819—1821).

Aşezările din afara incintei mănăstireşti se bucură de un pitoresc cu totul aparte. Casele de aici sînt reprezentative pentru arhitectura specifică tîrgurilor moldoveneşti de acum aproape două veacuri. Cu cerdacele lor înflorate, aşezate în grădini cu pomi roditori şi împrejmuite cu ziduri de piatră sau garduri de lemn cu coama de şiţă, de-a lungul uliţelor — dintre care una mai păstrează podeala de bîrne (ceea ce justifică denumirea de « poduri » a uliţelor) — acestea sînt ecoul unor aspecte constructive moldoveneşti tradiţionale, aflate azi pe cale de dispariţie.

Istoria de aproape 500 de ani a Agapiei şi frumuseţea locurilor de aici au atras dintotdeauna pe călător. Dar ceea ce de mai bine de un veac stîrneşte interes la Agapia este pictura din interiorul bisericii. În icoane mai mari sau mai mici, sau pe vastele suprafeţe ale pereţilor, pictura a fost realizată de Nicolae Grigorescu între 1858—1860, în stilul neoclasic al vremii. Activitatea vastă de pictor iconar şi decorator mural, desfăşurată de N. Grigorescu la Băicoi, mănăstirea Căldăruşani, Bucureşti şi la mănăstirea Zamfira se încheie, în dublu sens, la Agapia: aici pictura lui religioasă ajunge la deplina realizare, iar de acum încolo artistul va practica numai pictura laică. În 1857, pe cînd lucra la mănăstirea Zamfira, N. Grigorescu se împrieteneşte cu Isaia Piersiceanu, călugăr la mănăstirea Neamţ. Acesta, un călător pasionat, cunoştea nu numai meleagurile româneşti, ci străbătuse şi cîteva ţări europene, inclusiv Franţa. Relatările lui Piersiceanu despre Paris şi viaţa artistică de acolo au intensificat o mai veche dorinţă a tînărului Grigorescu. Cu toate că demersurile pe lîngă oficialităţile vremii din Ţara Românească pentru a obţine înlesniri să-şi facă studiile la Paris nu-i reuşiseră, N. Grigorescu nu încetase să fie irezistibil atras de metropola Franţei, informat fiind că, la mijlocul veacului al XIX-lea, viaţa artistică pariziană cunoştea o deosebită efervescenţă. Pasiunea neobişnuitului călugăr-călător şi elanul tînărului pictor au determinat pe cei doi prieteni să proiecteze o călătorie în marea metropolă. Vor porni mai întîi spre Moldova, la mănăstirea Neamţ, căreia îi aparţinea Isaia Piersiceanu. Acesta trebuia să îndeplinească formalităţile pentru noua călătorie. Dar aici călugărul se îmbolnăveşte grav, ceea ce le impune o amînare a călătoriei.

În aşteptarea însănătoşirii prietenului său, Grigorescu a pictat în liniştea meleagurilor nemţene cîteva icoane. Nu este exclus ca printre acestea să fie şi cea existentă azi la Agapia, care, după tradiţia locală, ar fi convins-o pe Tavefta Ursachi, stareţa

de atunci a mănăstirii, să-i încredinţeze lui Grigorescu executarea picturii din biserica nou reparată.

Prin contractul încheiat la 2 aprilie 1858, «meşterul Nicu » se obligă să picteze în « oloiu » interiorul bisericii de la Agapia în schimbul a 2000 de galbeni şi a « trei odăi de şezut ». Grigorescu va fi ajutat de « cel mai bun zugrav ce am putut găsi. . . » (italianul Luis Girardelli, care mai tîrziu va lucra cu Tattarescu la pictarea Mitropoliei din Iaşi) şi de fratele său, Gheorghe Grigorescu. Şi, imediat după aceasta, Nicolae Grigorescu, cu elanul tînărului de 20 ani, începe să lucreze la opera ale cărei proporţii vaste distonau cu vîrsta artistului.

Dar în ciuda disproporţiei, N. Grigorescu şi-a dus la desăvîrşire opera de pînă atunci, operă care, prin calităţile ei, se înscrie în istoria artei religioase româneşti din secolul al XIX-lea.

Grigorescu a lucrat, în general, în stilul neoclasic, printre ale cărui atribute este şi perfecţiunea caligrafică, ceea ce încorseta vădit temperamentul pasionat, tumultuos al tînărului de 20 de ani. De aceea, mai ales în tablourile şi compoziţiile murale, Grigorescu a depăşit limitele neoclasicismului, luînd ca « modele » gravuri în alb-negru făcute după *capodopere ale Renaşterii*. Aceste simple gravuri i-au folosit lui Grigorescu doar ca sugestii. Dimensiunile mult amplificate (în funcţie de cerinţele impuse de spaţiu), amănuntele decorative şi mai ales coloritul, original, sînt tot atîtea contribuţii ale lui Grigorescu la adaptarea unor opere demult celebre, ale lui Rembrandt (« Îngerul părăsindu-l pe Tobie ») ,pictat pe registrul superior al zidului ce desparte pridvorul de pronaos, Tizian (« Punerea în mormînt »), pe arcul despărţitor dintre pronaos şi naos, Rafael (« Spasimo di Sicilia »), pe peretele din stînga al naosului, Leonardo da Vinci (« Cina cea de taină »), pe iconostas.

Alteori, Grigorescu pleacă de la realitatea nemijlocită şi va folosi ca modele oameni din partea locului: persoane de la mănăstire, din satul Agapia sau persoane aflate în trecere pe la mănăstire. Potrivit unor mărturii păstrate în tradiţia locală, preluate şi de unii biografi ai pictorului, printre sfinţii tineri de la Agapia s-ar găsi şi un autoportret (proorocul Daniel din catapeteasmă). Acest lucru, deşi încă nedovedit integral, nu pare a fi exclus, dacă ţinem seama de realizările portretistice anterioare ale pictorului: un autoportret din 1857, portretul lui Isaia Piersiceanu (azi în Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România) şi cel al lui Sofronie Miclescu (în colecţia mănăstirii Agapia). După unele ştiri transmise de aceeaşi tradiţie locală, Nicolae Grigorescu ar fi intenţionat să realizeze chiar un « dac » (sfîntul Eustaţiu) şi un « roman » (sfîntul Teodor).

Maniera realistă a pictorului se reflectă şi în icoanele catapetesmei, însă ea este evidentă cu precădere în tablourile şi compoziţiile murale: se simte fiorul realităţii intuite de un artist de mare talent şi cu un temperament puternic. Personajele izolate şi scenele din Vechiul sau Noul Testament apar în viziunea lui Grigorescu pline de viaţă, de omenesc şi dinamism. Sau, cum spunea Alexandru Vlahuţă, subliniind realismul pictorului: « Sfinţii lui Grigorescu sînt vii, omeneşte vii... »; Grigorescu face artă religioasă « fără să desfigureze, fără să bizantinizeze... »

Maniera de lucru (folosirea modelelor vii din mediul imediat înconjurător) a fost mărturisită de pictor, menţionată în tradiţia locală, preluată de biografii artistului şi dovedită de mai toţi cercetătorii care au luat în studiu opera lui Grigorescu.

Folosirea modelelor vii îi permitea să obţină « ...figura şi atitudinea cerută », după cum însuşi pictorul afirma. Şi, în felul acesta, ţăranii de prin partea locului — femei, bărbaţi şi copii —, maici de la mănăstire sau alte persoane, doar în trecere pe aici, în acele zile de muncă încordată ale tînărului pictor, şi-au văzut chipurile transpuse de penelul mînuit nervos dar sigur, pe suprafeţele murale ale interiorului bisericii de la Agapia. Astfel se explică vivacitatea chipurilor, mişcările pline de graţie şi omenescul. În tradiţia locală se afirmă că maica Epraxia, tînără pe atunci, a folosit pictorului la zămislirea chipului sfintei Varvara şi faptul a fost comentat emoţionant de Al. Vlahuţă: « măicuţa... uitată de vremuri, slabă... zbîrcită ca un hrib, cată azi cu jale la sfînta Varvara, îşi vede tinereţea şi acolo — aidoma gura şi ochii ei de-acum cincizeci de ani — şi zice oftînd: Mare dar ş-aista, Doamne. Eu am să fiu oale şi ulcele, ş-aici... tot aşa am să stau ».

Iconografia pe care Grigorescu a trebuit s-o accepte nu este tradiţională decît în linii generale. Scenele reprezentate sînt, în marea lor majoritate, inspirate din tematica picturii religioase apusene. În pridvor se distinge icoana cu hramul bisericii, reprezentîndu-i pe arhanghelii Mihail şi Gavril. Pe zidul despărţitor dintre pridvor şi pronaos sînt întruchipaţi « Îngerul părăsindu-l pe Tobie » (după Rembrandt), « Moise scoţînd apă din stîncă » şi prorocii Esechil şi Daniil. Pe bolta pronaosului este pictată Treimea, iar la baza bolţii, prorocii Isaia, Zaharia şi Ioan. Pe peretele din dreapta,

10. « Fecioara cu pruncul » (catapeteasmă)

11. Două mucenice (naos)

în registrul inferior sînt figuraţi cuvioşii Antonie şi Vlasie, iar în registrul superior « Isus prezicînd ruinarea Ierusalimului ». Pe peretele din stînga pronaosului sînt zugrăviţi cuvioşii Eftimie şi Teodosie, iar în registrul superior — « Plîngerea lui Ieremia ».

Pe arcul ce desparte pronaosul de naos se află cîteva scene realizate cu o rară măiestrie: « Isus intrînd în Ierusalim », « Isus în grădina Ghetsemani », « Isus ducîndu-şi crucea la locul răstignirii », « Punerea în mormînt» şi « Binecuvîntarea fiilor». Scena intrării în Ierusalim se include între lucrările cele mai reuşite ale lui Grigorescu. Tabloul este executat în linii precise, cu un bogat decor vegetal şi arhitectural, impunîndu-se prin coloritul nuanţat şi echilibrat. Cele două personaje din primul plan (bătrînul din stînga tabloului şi femeia din colţul din dreapta) sînt tratate monumental, într-un colorit cu tonuri vişinii, galbene şi albastre.

În naos, în partea sudică a acestuia, este figurat sf. Eustaţiu, iar în absida de aici, de o parte şi de alta a ferestrei, sfintele Ecaterina, Tecla, Paraschiva şi Elisabeta în mărime naturală şi cu înfăţişare laică, nemaipăstrînd nimic din tipologia tradiţională. Deasupra ferestrei din absidă se află «Fecioara cu pruncul », iar în semicalotă — « Naşterea lui Isus ». Pe latura nordică a naosului, după sf. Teodor, urmează, de o parte şi de alta a ferestrei din absidă, sfintele Olimpiada, Eufrosina, Varvara şi Agafia; deasupra ferestrei este reprezentat « Isus înconjurat de îngeri », iar în semicalota absidei este zugrăvită « Învierea lui Isus ». Faptul că, la începutul secolului al XIX-lea, Agapia devine mănăstire de maici, explică detaliile de iconografie, prezenţa cuvioaselor şi mucenicelor din pictura lui Grigorescu.

La baza bolţii din naos sînt pictaţi cei patru evanghelişti, iar între ei sînt patru scene reprezentînd pe « Isus şi Cananianca », « Isus şi Samariteanca », « Învierea lui Lazăr »şi « Isus şi femeia cea păcătoasă ».

În absida altarului, în registrul inferior, de-o parte şi de cealaltă a ferestrei, sînt reprezentaţi ierarhii Vasile, Grigore, Ioan şi sfinţii Spiridon, Alexandru şi Nicolae. Registrul superior cuprinde cîteva scene reprezentînd « Fecioara cu pruncul», « David purtînd harpa » şi « Solomon ţinînd templul construit de el ». În semicalota altarului este pictată tradiţionala reprezentare a Fecioarei Maria înconjurată de îngeri.

După cum se observă din sumara prezentare a iconografiei murale, registrele inferioare cuprind personaje izolate, care în cea mai mare parte sînt pictate în mărime naturală. Registrele superioare, arcurile din interiorul bisericii, bolţile, pandantivii etc. sînt acoperite cu compoziţii mari, avînd numeroase personaje cu gesturi şi atitudini diferite.

12. Evanghelistul Ioan (tetravanghelul din 1646)

Scenele pictate în cupolă, calota pronaosului, bolta absidei principale şi glafurile ferestrelor din naos urmează riguros liniile şi formele arhitectonice; aici Grigorescu a rezolvat neaşteptat de bine probleme complexe de desen, perspectivă şi lumină. Unele scene sînt de valoare excepţională ca execuţie tehnică, realizare cromatică, armonizare a nuanţelor, dinamică şi expresivitate a personajelor etc.

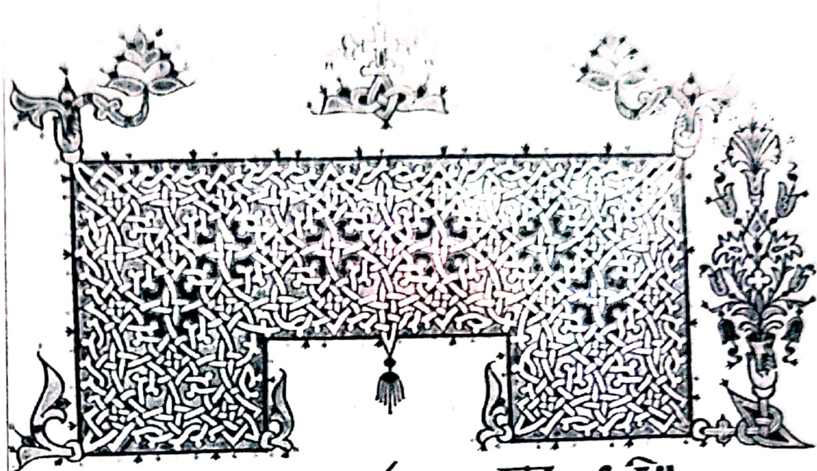
Tablourile de pe pereţii verticali au fost încadrate, conform gustului vremii, în rame poleite, despărţite între ele prin suprafeţe vopsite în cenuşiu. De data aceasta, pictorul a lucrat cu migală de iconar atît la executarea portretelor cît şi a detaliilor (capete, mîini, veşminte etc.).

Icoanele tîmplei au un desen expresiv, cu linii sigure, iar coloritul lor este deosebit de viu, dar echilibrat. Icoanele împărăteşti au căpătat dimensiuni neobişnuit de mari, iar personajele sînt pictate în picioare. S-a recurs la acest procedeu, pentru a se putea acoperi întreaga suprafaţă, neobişnuit de mare, a iconostasului.

Deasupra icoanelor împărăteşti a fost zugrăvită « Pînza Veronicăi », căreia îi urmează « Cina cea de taină » (după Leonardo da Vinci). Deasupra acesteia din urmă sînt reprezentate şi scenele: « Isus binecuvîntînd », « Înălţarea Fecioarei » şi apostolii.

Catapeteasma de la Agapia cuprinde ultimele icoane pictate de Grigorescu, adevărate capodopere ale genului. În realizarea acestora, pictorul a folosit, în general, aceeaşi manieră neoclasică însă cu vădite tendinţe spre realism. Nu i-au lipsit nici modelele vii, mai ales pentru icoanele mari şi, indiscutabil, pentru cele împărăteşti. Pentru « Sf. Gheorghe » (uşa proscomidiei) a pozat un tînăr profesor din Iaşi în trecere pe la mănăstire. Avînd o frumoasă mantie de culoarea purpurei, cu capul întors uşor spre stînga, sprijinit pe piciorul drept şi cu mîna stîngă pe scut, sf. Gheorghe al lui Grigorescu aminteşte de statuile antice greceşti. Ochii mari, faţa ovală, buclele mătăsoase ale părului imprimă chipului un aspect tineresc. După unii cercetători, figura sf. Gheorghe i-a fost sugerată lui Grigorescu de opere ale Renaşterii italiene şi mai ales de statuia lui Donatello de la Or San Michele din Florenţa.

O femeie din Filioara şi copilul unui dulgher de la mănăstire au fost întruchipaţi de pictor în tabloul devenit celebru « Fecioara cu pruncul ». Această operă, dar mai ales portretul copilului Isus, este apreciată de toţi cercetătorii şi admiratorii de artă. Deosebit de sugestiv îşi exprimă admiraţia Calistrat Hogaş: « Dintre toţi pictorii noştri, lui Grigorescu poate i-a fost dat să dezlege cu penelul una din cele mai grele probleme ale artei sale; căci mai la urmă, cam drept aşa ceva trebuie să socotim noi meşteşugul de a şti să întruneşti, pe aceeaşi figură, şi fără a se exclude una pe alta, maternitatea şi virginitatea. Să izbuteşti a întipări prin linii şi culori duioşia unei mame pe faţa unei fecioare şi a face pe cea dintîi să privească, cu pu-

Єже ѿ марка ст҃ое єѵⷢ҇лїе

нела прѣ просвѣщенїе ѧмь. г҃. л҃.

Начѧло єѵⷢ҇лїа і҆с҃ х҃ва сн҃а

бж҃їа. ꙗкоже єст писано

въ прⷪ҇рцѣхъ. се азъ посы

лаю агг҃ла моего прѣд ли

цемь твоимь, иже оуго

тови пѫть твои прѣд тобою.

гл҃а въпиѭщаго въ пустыни.

оуготовайте пѫть г҃нь. правы

творите стьзѧ его. бы҃

13. Pagină din tetravanghelul de la 1646

doarea şi nevinovăţia celei din urmă, fructul propriului său sîn, a închide plenitudinea fizică a formelor materne în rama ideală a virginităţii, a şti, în fine, să stabileşti cu penelul o bună înţelegere între un complex de antiteze, e, desigur, partea unui maestru genial ». Şi nouă nu ne rămîne decît să subscriem... Ţinem doar să subliniem că tabloul « Fecioara cu pruncul » este o realizare desăvîrşită. Penelul este purtat cu siguranţă, cu înaltă măiestrie. Figura Fecioarei, cu o uşoară umbră de melancolie, este plină de puritate. Imaginea pruncului, vie şi în culori gingaşe, surprinsă într-o mişcare plină de graţie naivă dar firească, reprezintă un portret excepţional (ştiute fiind dificultăţile inerente în pictarea portretelor de copii). În executarea portretului copilului, Grigorescu realizează la Agapia una din capodoperele picturii româneşti.

Icoana hramului apare şi în exterior, deasupra intrării de sud, executată *al fresco* tot de Grigorescu. Figurile arhanghelilor Gavril şi Mihail au graţie tinerească şi multă feminitate. Mihail, cu ochii mari şi faţa luminoasă, poartă spada în mînă. În afară de uşoara diminuare a tonurilor cromatice, această icoană nu a avut de suferit de pe urma incendiului din 1903 şi a rezistat intemperiilor şi vremii.

În timp ce la Agapia se desfăşurau lucrările de restaurare şi innoire a mănăstirii, Moldova trăia efervescenţa luptei pentru unirea sa cu Ţara Românească. N. Grigorescu urmărea cu atenţia încordată evoluţia luptei pentru unirea ţărilor române pe care o purta « partida naţională » condusă de vornicul Mihail Kogălniceanu, postelnicul Vasile Alecsandri etc. cu antiunioniştii avînd în frunte pe Nicolae Vogoride, «acel căpăţînos şi cinic duşman al Unirii », cum îl caracteriza Mihail Kogălniceanu.

Entuziasmul cu care poporul moldovean participa la împlinirea năzuinţei sale naţionale a cuprins şi pe tînărul pictor din Ţara Românească. Acesta şi-a afirmat adeziunea la actul Unirii într-o manieră tinerească, impetuoasă, concretizîndu-şi-o prin mijloacele artei sale. În momentele de maximă tensiune ale luptei pentru Unire, Grigorescu îşi întrerupea munca de zugrav şi aproape zilnic mergea la Tg. Neamţ să afle evoluţia evenimentelor. Revenind la mănăstire « ...stăteam seara pînă tîrziu şi făceam desene alegorice despre Unirea Principatelor... » Din nefericire, aceste desene nu s-au păstrat. Tema va fi reluată de pictor, mai tîrziu, în alegoria « Unirea Principatelor » şi în « Horă moldovenească ».

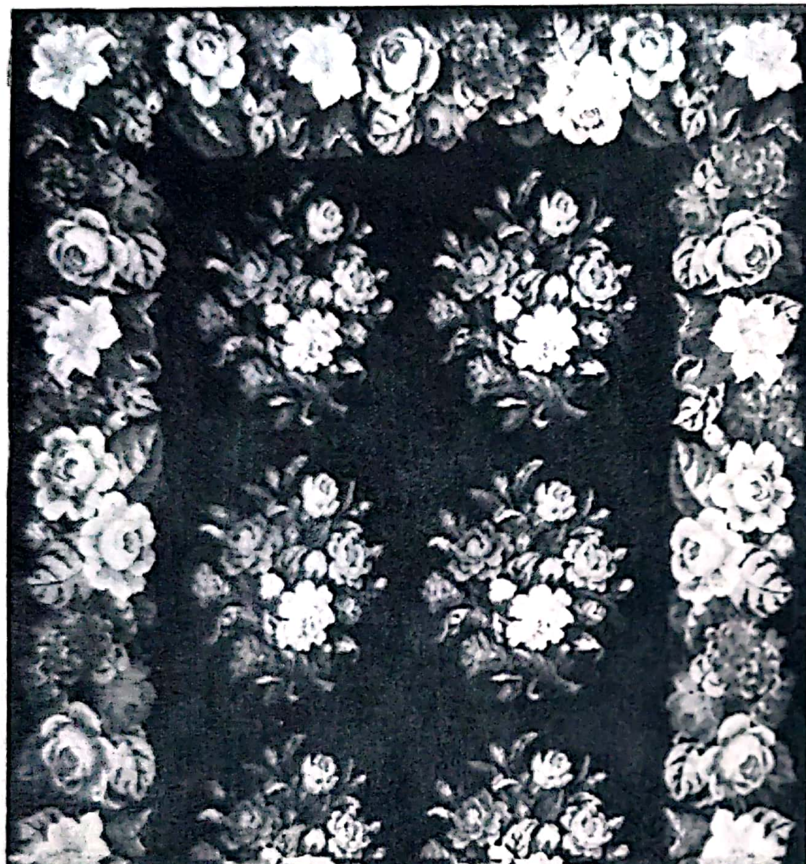
În vremea cînd lucra la Agapia, Grigorescu a iniţiat înfiinţarea unei şcoli de desen la mănăstire. Această « şcoală » funcţiona mai ales iarna, cînd zilele scurte şi tem-

14. Panaghiar (în colecția mănăstirii)

peratura scăzută limitau mult timpul de lucru la zugrăvirea bisericii. Prin strădaniile pictorului, « elevele » făcuseră oarecare progrese în însuşirea meşteşugului. Dintr-un raport aflăm că una dintre eleve ajunsese « a lucra în culoare». Nu se ştie dacă « şcoala » a continuat să funcţioneze şi după plecarea lui Gigorescu.

În anul 1860, vara, Grigorescu termina de pictat biserica Agapiei, lăsînd aici o operă care, după aprecierea lui Paul Henry — acest pasionat cercetător al artei noas-

15. Covor moldovenesc (în colecţia mănăstirii)

tre plastice — este tot ce a întîlnit el mai reprezentativ în stilul neoclasic. Într-adevăr, Grigorescu a reuşit la Agapia o operă care depăşeşte cu mult ceea ce se realizase pînă atunci în România în acest stil.

În raportul redactat de pictorul ieşean Gheorghe Şiler, cu prilejul recepţionării operelor lui Grigorescu de la Agapia, se afirma că acesta « a lucrat pentru înalte arte » şi a realizat « un monument unic în arta picturii ».

Mihail Kogălniceanu, pe atunci ministrul Cultelor şi al Instrucţiei, şi un mai vechi şi pasionat colecţionar de artă, se pare că a redactat el însuşi rîndurile de mulţumire ale ministerului, publicate în Monitorul Oficial al Moldovei: « ...prin bogăţia compoziţiei, adevărul şi vivacitatea coloritului lor, tablourile de la Agapia formează pentru Moldova o adevărată galerie de pictură, care va atrage întotdeauna admiraţia românilor şi stima străinului cunoscător care ar călători prin acele îndepărtate locuri ».

Vizitind Agapia în 1904, Nicolae Iorga aprecia « ...minunile pe care le-a săvîrşit, cînd era un băieţandru, marele pictor, sfinţi singurateci şi scene care sînt vrednice de buna pictură italiană a veacului al XVII-lea sau de meşterii direcţiei clasice de la începutul veacului trecut... »[1]

Încheindu-şi opera de la Agapia şi, prin aceasta, activitatea de pictor mural şi iconar, Nicolae Grigorescu — marele nostru pictor — îşi îndrepta gîndul spre Paris, unde îşi va face studiile. Mihail Alpatov, în a sa istorie a artei universale, referindu-se la întreaga operă a lui Nicolae Grigorescu, arată că acesta a reuşit « ...să îmbrace într-o formă artistică superioară ideile şi sentimentele legate de natură şi de viaţa poporului », după care conclude: « Pictura sa amplă, liberă în execuţie, vădeşte calităţi deosebite de colorist » [2].

Loc de vilegiatură pentru cei din Moldova sau de aiurea, la mănăstirea Agapia au poposit personalităţi de seamă ale culturii şi artei româneşti. În casa lui Alexandru Vlahuţă, situată în spatele mănăstirii, nu o dată s-au întîlnit, la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul veacului nostru: I. Creangă, B. P. Hasdeu, I. L. Caragiale, Al. Vlahuţă, B. Ştefănescu-Delavrancea, George Coşbuc, G. Stere etc., sau între cele două războaie mondiale: Garabet Ibrăileanu, Calistrat Hogaş, George Topîrceanu, Duiliu Zamfirescu, M. Sadoveanu, Gala Galaction, Ionel Teodoreanu, Otilia Cazimir, Georgea Lesnea etc. Acest lucru este amintit vizitatorului de o suită de fotografii, aşezate la intrarea în sălile care adăpostesc colecţia de obiecte cu valoare istorică şi artistică a mănăstirii.

În 1965, fosta locuinţă a lui Al. Vlahuţă a fost refăcută şi amenajată drept casă memorială şi interiorul a căpătat înfăţişarea ce o avea în timpul vieţii scriitorului, întrucît a fost găsit şi readus mobilierul original păstrat de un descendent necunoscut pînă acum, anume N. Ghenciu din satul Filioara.

---

[1] N. Iorga, *Pagini alese*, vol. I, Bucureşti, 1965, p. 135.
[2] M. Alpatov, *Istoria artei*, vol. II, Bucureşti, 1965, p. 391

Mănăstirea Agapia a fost înzestrată de ctitorii ei, în decursul veacurilor, cu numeroase odoare și obiecte de cult. Broderii, icoane, evanghelii ferecate, vase, cruci etc., dintre care unele cu reale calități artistice, iar altele de importanță documentară, formează o frumoasă colecție. Aceasta ar fi fost desigur și mai bogată dacă multe din obiectele ei n-ar fi căzut pradă unor împrejurări vitrege. Ceea ce a mai rămas de pe urma atîtor incendii, jafuri etc., se păstrează astăzi cu grijă în biserică și în cîteva săli din mănăstire, special amenajate.

Icoana cu chipul Fecioarei din fața catapetesmei, deși nu i se cunoaște încă data precisă cînd a fost executată, este, pare-se, destul de veche. În tradiția locală, exagerîndu-se în mod evident, se spune că icoana exista la Constantinopole, în 626. Ajunsă pe pămînturile Moldovei, se spune că ar fi fost mai întîi la mănăstirea Boiștea, după desființarea căreia maicile au purtat-o cu ele la mănăstirea Topolița (1598), ctitorie a lui Ieremia Movilă. De aici, ea a fost dusă la mănăstirea Gîrcina (ctitorie a lui Lupu Balș), unde a stat pînă la 1804 cînd este mutată la mănăstirea Agapia. În 1873 a fost reparată și îmbrăcată în argint pentru a treia oară. Ferecătura de argint și podoabele care o acoperă poartă pecetea gustului de la sfîrșitul veacului al XIX-lea.

Între piesele de broderie sînt de menționat mînecuțele provenite de la mănăstirea Bisericani — cele mai vechi piese din colecție (secolul al XVII-lea) — ,un procovăț din veacul al XIX-lea, care reprezintă pe Fecioara Maria îmbrăcată în ie și purtînd maramă. Un aer, cusut cu fir de aur, datează, se spune, din 1800.

În unele mănăstiri moldovenești, printre care și Agapia, se lucrau broderii în care se evidențiază o întrepătrundere între iconografia tradițională și broderia populară moldovenească. Unele broderii din colecția Agapiei (ca și unele piese de același gen din colecțiile de la mănăstirea Văratec și mănăstirea Neamț) deși păstrează elementele de iconografie și tehnică tradițională sînt totuși, evident, de factură populară.

Un tetravanghel cu ferecătură de argint și suflată cu aur a fost dăruit mănăstirii de ctitorii Agapiei din Vale, după cum reiese și din inscripția ce o poartă: « Acest tetravanghel l-au făcut Gavril Hatmanul și Doamna lui Liliana și s-au dat în sfînta lor din nou zidită mănăstire Agapia, unde este templul sf. Arhistrateg Mihail și Gavril, în anul 7154 (1646) luna august 24 ». Manuscrisul este executat cu măiestrie: cuvintele sînt scrise în trei culori (roșu, galben și negru) iar la începutul fiecărei evanghelii este pictat, în culori, evanghelistul respectiv. Din inscripția de pe penultima filă aflăm și autorul lucrării: Ivancu, originar din mănăstirea Putna, centru renumit de caligrafiere și miniaturistică moldovenească, încă din veacul al XV-lea.

Tetravanghelul de la ctitorii Agapiei, aflat astăzi la Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România, are o deosebită importanţă pentru istoria miniaturisticii moldoveneşti. Prin ornamentaţia lui geometrică şi sistemul de ilustrare cu chipurile evangheliştilor, tetravanghelul se include în tipul clasic al manuscriselor de limbă slavă din Moldova, tip a cărui evoluţie se încheie în timpul domniei lui Vasile Lupu (1634—1653), după care se impune tipul cu ornamentaţie florală şi zoomorfă.

În colecţia mănăstirii se mai păstrează multe cărţi, în manuscris sau tipărite, însă de date mai recente.

Două cruci, una de argint şi suflată cu aur, iar cealaltă lucrată în filigran, datează din 1861 şi, respectiv, 1868. La acestea se adaugă două panaghiare din secolul al XVI-lea; unul este executat din argint aurit, iar celălalt, o piesă deosebit de frumoasă şi interesantă, din lemn sculptat.

Renumită este şi seria de ţesături, între care se disting covoarele executate în stil popular moldovenesc. Acestea provin din atelierul mănăstirii care a fost înfiinţat la începutul secolului al XIX-lea, cînd Agapia devenise mănăstire de maici. « Aici erau să înveţe cu dascăl bătrîn procopsit la învăţătură ...şi să deprindă lucruri de mînă, adică cusuturi, hramuri, chilimuri şi cusuturi de veşminte arhiereşti şi alte iscusite lucruri, care acestea sînt pentru cinstea şi folosul lor şi pentru podoaba Patriei » [1]. De remarcat este scoarţa moldovenească cu fond negru, presărat cu buchete de trandafiri. Pe lîngă piesele din atelierul mănăstirii se adaugă un covor de Smirna şi un altul de Brusa.

În colecţia mănăstirii se mai păstrează icoane mai vechi, icoane de N. Grigorescu, un epitaf zugrăvit pe pînză de N. Grigorescu, veşminte, precum şi vase, medalioane, bijuterii etc., de o datare, în general, mai recentă.

Părăsind locurile acestea, impresionaţi de pictura lui Nicolae Grigorescu, de monumentul cu atributele caracteristice secolului al XIX-lea şi de virtuţile peisagistice ale aşezării, după un scurt popas în istoria Moldovei şi a artei ei, ne vom îndrepta paşii spre alte monumente din ţinutul Neamţului şi, mai departe, spre vechile zidiri din nordul Moldovei, acolo unde strălucesc comori ale artei româneşti din veacurile al XV-lea şi al XVI-lea.

---

[1] N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti*, vol. I, pp. 178—179.

LISTA ILUSTRAȚIILOR

În text:

În afara textului:

19

20

21

ПЕНТРУ ЦЬSТРАРЕА ШI ПОМЕНИРЕА

TOT AЧI SЪODIX,

НЕЩИ ШI РОАБА ЛЪ

ЛПРЕЪНЪ КЪ

A ЕI SOP SXIM

ФЕВРОНIA

27

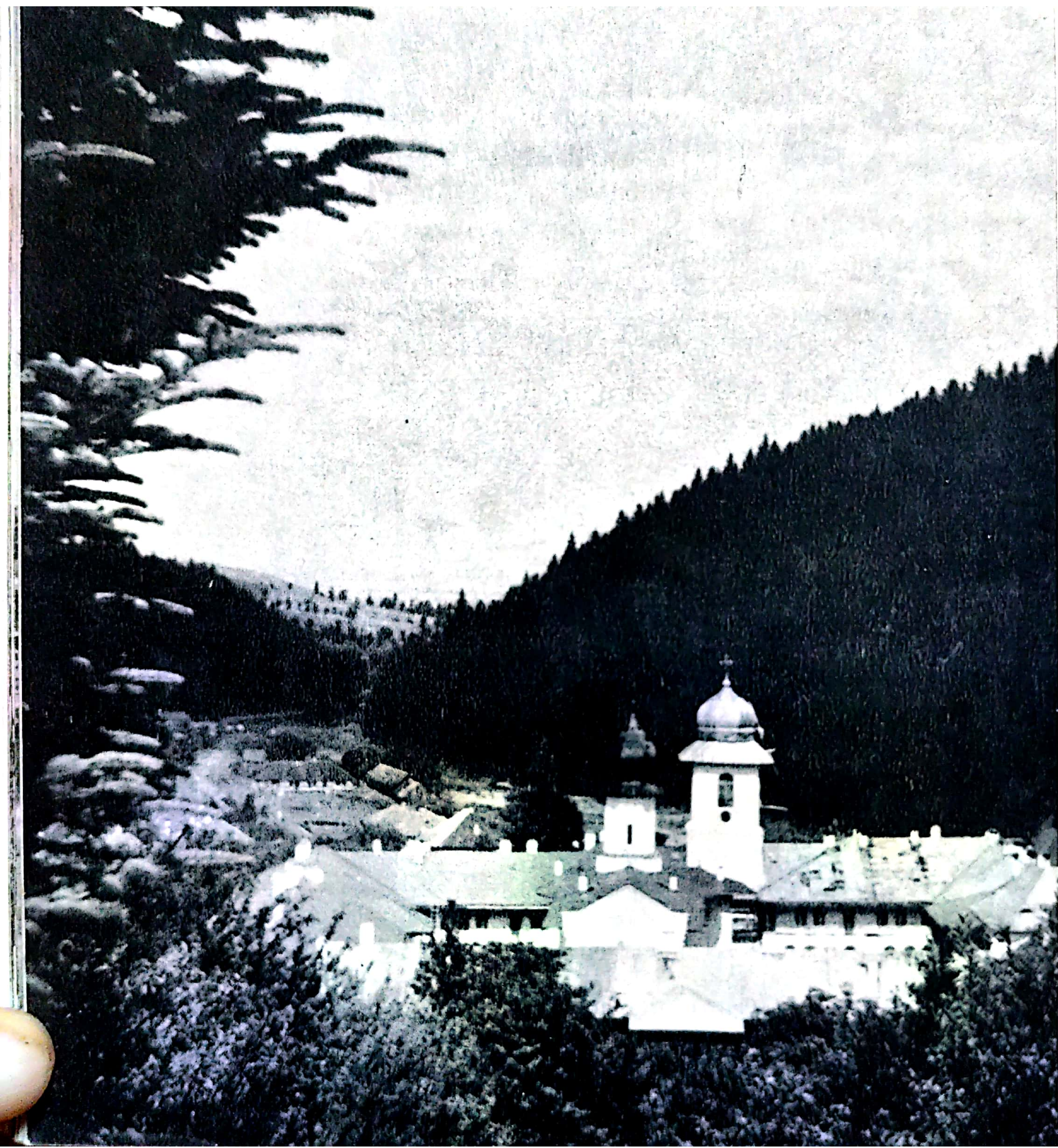

MP
ΘY

SCURTĂ BIBLIOGRAFIE

*** *Istoria României*, vol. III, Bucureşti, 1963

*** *Scurtă istorie a artelor plastice în Republica Populară Română, I, Arta românească în epoca feudală*, Bucureşti, 1957

*** *Studii asupra tezaurului restituit de U.R.S.S.*, Bucureşti, 1958

Alpatov, M. — *Istoria artei*, vol. II, Bucureşti, 1965

Balş, G. — *Bisericile şi mănăstirile moldoveneşti din veacul al XVII-lea şi al XVIII-lea*, Bucureşti, 1933

Dărângă, N. — *Istoria sfintei mănăstiri Agapia...*, Iaşi, 1908

Ionescu Grigore — *Istoria arhitecturii în România*, vol. II, Bucureşti, 1965

Iorga, N. — *Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a românilor, vol. I — II*, Bucureşti, 1928 şi 1930

Iorga, N. — *Pagini alese*, vol. I, Bucureşti, 1965

Musceleanu, Gr. — *Monumentele străbunilor din România*, Bucureşti, 1873

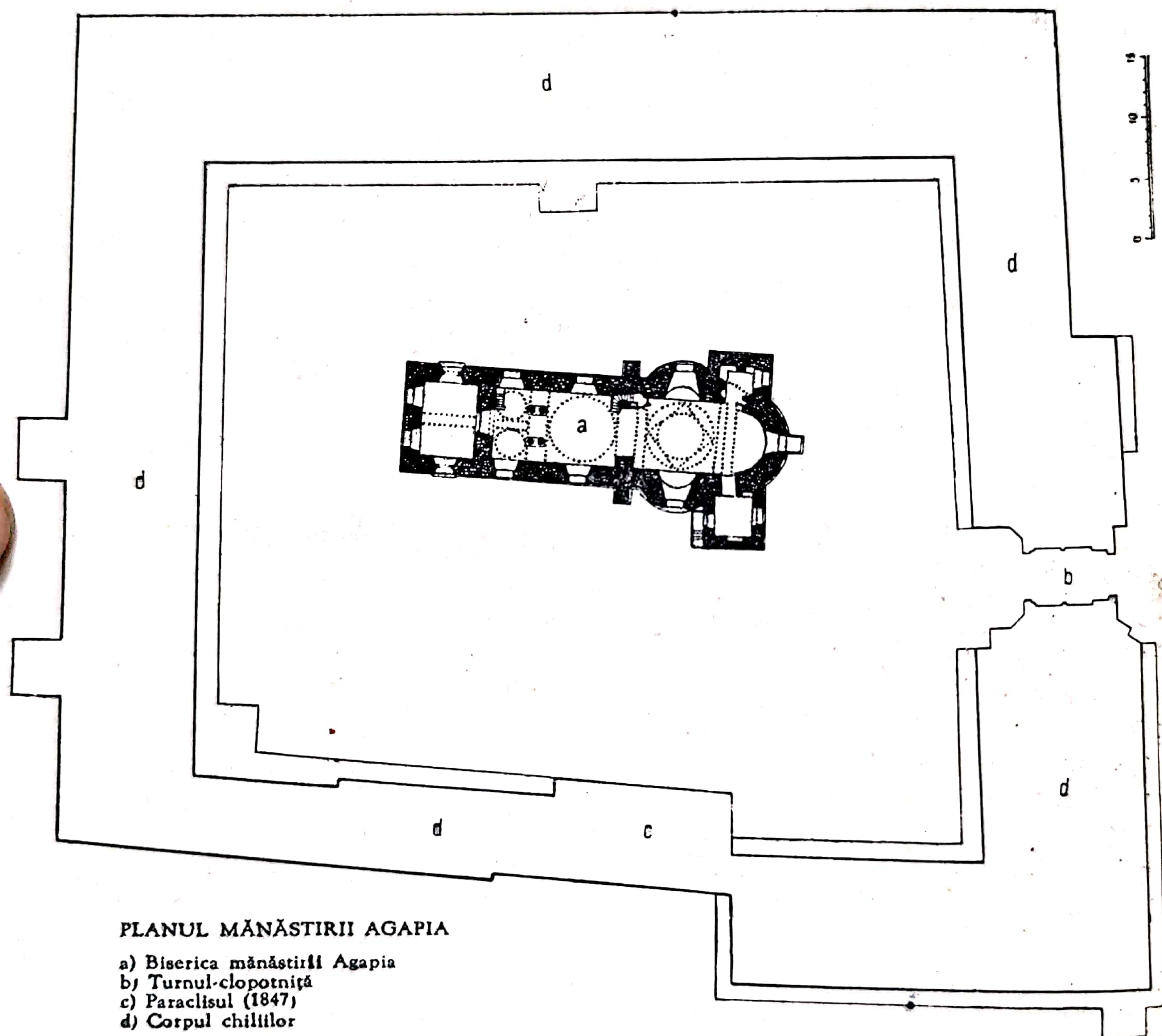
Neculce, Ion — *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Bucureşti, 1959

Oprescu, G. — *Grigorescu*, Bucureşti, 1963

Ştefănescu, I. D. — *Monuments d'art chrétien trouvés en Roumanie* (Extrait de *Byzantion*, tome VI, fasc. II) Bruxelles, 1931

Ştefănescu, I. D. — *Opera lui Grigorescu din Mănăstirea Agapia*, în « Mitropolia Moldovei şi Sucevei », nr. 7—8/1961

Vlahuţă, Al. — *Pictorul N. I. Grigorescu, Viaţa şi opera lui*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1939

PLANUL MĂNĂSTIRII AGAPIA

a) Biserica mănăstirii Agapia
b) Turnul-clopotniță
c) Paraclisul (1847)
d) Corpul chiliilor